

Święta Boska Liturgia Święta Pięćdziesiątnicy.

Święto Pięćdziesiątnicy, zwane również Zesłaniem Świętego Ducha na Apostołów, jest ruchomym świętem z liczby dwunastu wielkich świąt obchodzonym w ósmą niedzielę po Zmartwychwstaniu Chrystusa. Zostało ustanowione na pamiątkę zesłania Świętego Ducha na zgromadzonych w Jerozolimie apostołów w dniu Pięćdziesiątnicy żydowskiej.

Pośród ikon przedstawiających główne święta cerkiewne ikony Pięćdziesiątnicy posiadają w Cerkwi prawosławnej fundamentalne znaczenie, zapewne porównywalne jedynie z wyobrażeniami Zmartwychwstania Chrystusa. Podstawą ikonograficznych przedstawień Zesłania Świętego Ducha na Apostołów jest świadectwo "Dziejów Apostolskich" (Dz 2, 1-4) o Pięćdziesiątnicy. Zdarzenie tam opisywane odzwierciedlane jest na ikonach nie w sposób naturalistyczny, lecz ze swoistą ikonom głębią i realnością duchową.

Najstarsze tego typu wyobrażenia były połączone w jedną całość z wizją Wniebowstąpienia. Dostatecznie szybko ikonografia ta przestała się rozwijać, prawdopodobnie z tego powodu, iż ikona pisana w ten sposób nie miała w pełni sprecyzowanego miejsca w strukturze liturgicznej. Samodzielnie ikonografia tego święta zaczęła rozwijać się najprawdopodobniej od VI w. w Syrii. Z tego okresu pochodzą bowiem zachowane przedstawienia Pięćdziesiątnicy występujące w Ewangeliach i Psalterzach, starożytnych zbiorach rękopisów oraz na mozaikach. Na wczesnych ikonach Zesłania Świętego Ducha na Apostołów widnieje dwunastu apostołów, zgromadzonych, najczęściej półkolem, wokół pustego tronu Chrystusa, którego Boska obecność jest zaznaczona przez ogień i światłość w górnej części ikony. Wszyscy zasiadają w triclinium na ławie w kształcie łuku, tworząc dwie grupy, jedna naprzeciw drugiej. Wszyscy znajdują się na tym samym planie, w jednakowej skali wielkości, co wyraża ich równość. Apostołowie w dłoniach

trzymają księgi (ewangelisci) lub zwoje (symbol urzędu nauczania apostoelskiego), a niekiedy (dużo rzadziej) pastorały lub mają prawice uniesione w geście błogosławieństwa. Zróżnicowanie gestów i bogata paleta kolorów przypomina, że jedność nie wyklucza różnorodności.

Dwunastu apostołów ukazuje się przeważnie niezgodnie z prawdą historyczną, zastępując niektórych, którzy faktycznie byli w Wieczerniku, Pawłem oraz ewangelistami: Markiem i Łukaszem. Zanim bowiem nastał dzień Pięćdziesiątnicy na miejsce Judy Iskarioty wybrano już Macieja. Zazwyczaj na ikonach zastępuje go jednak apostoł Paweł. Należy przyjąć, że duchowe oświecenie artysty zostało w tym przypadku przeniesione ponad realnością historycznego faktu na dostrzeżenie w tym wydarzeniu powołania do życia Cerkwi Bożej na ziemi, w której jedno z pierwszych miejsc bez wątpienia należy do "apostoła narodów". Obecność ewangelistów tłumaczona jest też tym, iż to w znacznej mierze dzięki nim skutki Zesłania Świętego Ducha szerzyły się "aż po krańce ziemi".

Na głowy apostołów z góry zstępuje Święty Duch w postaci promieni światła lub (częściej) ognistych języków i na każdym z nich spoczął jeden (Dz 2, 3). Krąg apostołów zwieńczony jest pustym miejscem Głowy Cerkwi – Chrystusa, znajdującym się pomiędzy apostołem Piotrem i Pawłem. Tutaj Chrystus pozostaje niewidzialny, lecz to On jest zawsze obecną Głową.

W centrum triclinium znajduje się nisza w kształcie arki z ciemnym tłem, która niekiedy ma kształt elipsy lub drzwi do Wieczernika. Pierwotnie przedstawiano tam tłum ludzi, nad którymi umieszczano napis "plemiona, poganie". Później, głównie z braku miejsca, zastąpiły go dwie-trzy postacie, a w XII-XIII w. zaczęto ukazywać jedną postać w królewskich szatach. Otrzymała ona podpis "Kosmos" lub "Cały świat", a przedstawiany w arce król zaczął symbolizować cały naród, lud, nie znający jeszcze Boga, oczekujący w ciemnościach na oświecenie. Otaczająca go ciemność wyobraża mrok cienia i śmierci (Łk 1, 79), czyli piekło, od którego odcina się w części oświetlonej, świat nieochrzczony, łaknący również apostoelskiego światła Ewangelii.

Znajdujący się w arce mistyczny starzec-król trzyma w wyciągniętych dłoniach jasny (zwykle biały) welon lub obrus, na którym spoczywa dwanaście rulonów. Nabierają one rangi świętości, której nie należy dotykać gołymi rękoma. Służą za symbole apostołskiej misji każdego z apostołów, kierowanej do całego świata, którą otrzymali oni w dzień Pięćdziesiątnicy oraz powszechną obietnicą zbawienia. Niektóre wersje ikony zastępują Kosmos prorokiem Joelem, który przepowiedział przyszłe działania Świętego Ducha (J 1 3, 1). Powtórzył je apostoł Piotr, wygłaszając swoje pierwsze kazanie: I wyleję potem Ducha Mojego na wszelkie ciało... (Dz 2, 17).

Ikona ukazuje całą kompozycję otwartą, umieszczając ją w "sali na górze" czyli Wieczerniku na Syjonie w Jerozolimie (pewne przypuszczenia mówią o tym, iż mógł to być dom Marii, matki Jana, zwanego Markiem). Jego nieograniczona przestrzeń dominuje nad światem. U góry umieszcza się zwykle symbolizujące niebo częściowo odsłonięte koło. Otwarta u góry kompozycja zdaje się być skierowana ku niebu (ku Ojcu), skąd wydobywają się ogniste języki. Również nisza w jej dolnej części czyni wrażenie otwartości. Świadczy to o otwartości Cerkwi: z góry poprzez Świętego Ducha dla bezcielesnej Trójcy, z dołu poprzez nas dla całego świata.

Na starożytnych, bizantyjskich ikonach Zesłania Świętego Ducha na Apostołów, poza nielicznymi wyjątkami, nie ma Bogarodzicy. Matka Boża najprawdopodobniej nie była na nich obecna, co uzasadnia się tym, iż ponieważ każdy z apostołów osobiście przyjmował po jednym języku, to nie musiała Ona dublować figury Cerkwi, przedstawionej w ciele apostołskim. Poza tym Jej nieobecność na ikonach Pięćdziesiątnicy może sugerować, że pełnia Świętego Ducha, który zstąpił na Nią przy Zwiastowaniu, już do Niej należała.

Poczynając od X w. na Zachodzie Matka Boża staje się współuczestniczką tego zdarzenia. Od drugiej połowy XVI w. praktyka przedstawiania Jej wśród apostołów weszła do prawosławnej ikonografii greckiej, a poprzez nią ruskiej. Wraz z pojawieniem się na ikonie Bogarodzicy często znika z niej arka wraz z mistycznym starcem.

Historycznie prawdopodobnym jest, że Matka Boża była obecna podczas tego modlitewnego zebrania apostołów. Mówi o tym nawet jedno ze starożytnych podań. Dlatego też nie odrzuca się kanoniczności ikon Zesłania Świętego Ducha na Apostołów przedstawiających w ich gronie Bogarodzicę.

W tym drugim typie ikonograficznym umieszcza się Bogarodzicę na pustym tronie Chrystusa, pośrodku, między apostołami Piotrem i Pawłem, jak gdyby wieńczyła apostolski Sobór. W ten sposób staje się Ona centralną postacią ikony. Usprawiedliwiając i motywując obecność i miejsce Matki Bożej na tych ikonach podkreśla się, iż jest Ona Tą, która jako czcigodniejsza od cherubinów Królowa Niebios, była najbardziej godna chwały ubogacenia obfitością darów Świętego Ducha. Jej pojawienie się uzasadniane jest też tym, iż Zesłanie Świętego Ducha interpretowano jako uformowanie się wspólnoty, trwającej w modlitwie wraz z Matką Chrystusa.

